

УДК 330.564

ПРО РОЛЬ ІНСТИТУТІВ У ФУНКЦІОНАЛЬНОМУ РОЗПОДІЛІ НАЦІОНАЛЬНОГО ДОХОДУ

З.В. Приймак

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Приймак З.В. Про роль інститутів у функціональному розподілі національного доходу.

Обґрунтовано необхідність урахування у функціональному розподілі національного доходу разом з працею та капіталом ще інституційного чинника, який, на думку автора, є рівноправним з цими традиційними чинниками. Для цього використано результати аналізу інституційного середовища та інфраструктури багатьох країн світу. Розглянуто трьох-факторну модель економічної рівноваги, яку доцільно використовувати у разі вивчення розподільних відносин в Україні.

Ключові слова: функціональний розподіл, національний дохід, інституційний чинник, трьох-факторна модель

Приймак З.В. О роли институтов в функциональном распределении национального дохода.

Обоснована необхідність урахування в функціональному розподілі національного доходу разом з працею та капіталом ще інституційного фактора, який, на думку автора, є рівноправним з цими традиційними факторами. Для цього використано результати аналізу інституційного середовища та інфраструктури багатьох країн світу. Розглянуто трьох-факторну модель економічної рівноваги, яку доцільно використовувати у разі вивчення розподільних відносин в Україні.

Ключевые слова: функциональное разделение, национальный доход, институциональный фактор, трех-факторная модель

Przymak Z.V. On a role of institutes in functional distribution of the national income.

It is proved the necessity of taking into account for the functional distribution of the national income together with the labor and the capital one more institutional factor which, in author's opinion, is equal with these traditional factors. For this purpose the results of the institutional environment and infrastructure analysis in many countries of the world were used. Considered three-factorial model of economic balance which is expedient for using in case of the distributive relations studying in Ukraine.

Keywords: functional distribution, national income, institutional factor, three-factorial model

З розвитком ринкових відносин в Україні перед вітчизняними науковцями постало питання дослідження різноманітних процесів, які виникли в умовах ринкової трансформації економіки. Актуальною серед них є проблема розподільних відносин, увага до якої була привернута в суспільстві ще кілька тисяч років тому. Зокрема, у Новому Завіті вказано: «... кожен отримає свою нагороду за своєю працею». Людство давно цікавить відповідь на питання відповідності отриманої винагороди працівником за вкладену ним працю. Чи справедливо розподіляються отримані від виробленої продукції та наданих послуг доходи між власниками факторів виробництва, тобто, як відбувається функціональний розподіл доходів між суб'єктами вказаного процесу в сучасній економіці?

У зв'язку з цим все частіше дослідники піднімають глибинну проблему ролі праці і капіталу в розподілі доходів і пошуку збалансованого співвідношення між ними. Однак виникає питання: чи урахування тільки цих двох факторів буде раціональним у разі вивчення проблеми розподільних відносин? Чи включення в загальну схему таких досліджень якихось інших факторів, наприклад інституційного чинника, підвищить їх ефективність? Тому актуальним напрямом наукових досліджень є вивчення ролі інститутів у функціональному розподілі національного доходу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Науковими дослідженнями функціонального розподілу доходів від виробництва товарів чи надання послуг займалися багато зарубіжних і вітчизняних вчених, яких можна поділити на дві групи. Одні з них дотримувались марксистського погляду на цей розподіл. Згідно з цим поглядом, сукупний дохід суспільства створюється лише працею. Інші фактори виробництва доходу не створюють, а лише беруть участь у привласненні того, що створила праця. Однак, більшість вчених-економістів погоджуються з неокласичною теорією розподілу, згідно з якою всі фактори виробництва створюють дохід і беруть участь у його привласненні. Зокрема, праця привласнює частину сукупного доходу у формі заробітної плати, капітал – у формі процента, а земля – ренти.

Для детального аналізу функціонального розподілу доходів неокласики використовують

виробничу функцію, яка показує максимальний обсяг продукції, який може виготовити конкурентна фірма за будь-якого заданого набору ресурсів. Найчастіше як фактори виробництва вибирають працю і капітал, припускаючи, що всі інші потенційні фактори, так чи інакше інтегровані в кількісні і якісні характеристики цих двох факторів [1].

Однак, сучасна економічна теорія потребує розширення цієї моделі функціонального розподілу доходів населення. Зокрема, деякі науковці вказують на необхідність врахування нині інституційного чинника, який суттєво впливає на цей розподіл. Так, Є.В. Балацький вважає, що потрібно узагальнити концепцію рівноваги введенням у неї, крім ринків праці і капіталу, третього – ринку інститутів [2].

Стабільність і ефективність інститутів є основою для розширення інвестицій та розвитку підприємництва. Якщо класична і неокласична теорії економічного зростання як фактори цього зростання виділяють інвестиції в основний і людський капітал, розвиток знань та інновацій, то інституційний підхід розглядає інвестиції як наслідок формування та ефективного функціонування інститутів. Безумовно, що відсутність в країні надійної системи захисту прав власності відлякуватиме потенційних інвесторів вкладати власні капітали для розвитку економіки цієї країни. Нестабільна чи неприйнятна для інвесторів податкова система теж негативно впливатиме на обсяги інвестиційних вкладень. Тому інституційний чинник відіграє суттєву роль у функціональному розподілі доходів в економіці України.

У разі врахування ролі інституційного чинника в розподільних відносинах доцільно згадати про поняття «якість соціальної інфраструктури», яке ввели Р.Е. Холл і Ч.І. Джонс досліджуючи вплив інститутів на економічне зростання [3]. Під соціальною інфраструктурою вони розуміють інститути і політику, які заохочують інвестиції і виробництво на протидію споживанню і невиробничій діяльності. На думку Д. Ромера, відмінності у доходах населення різних країн в цілому також можна пояснити відмінностями у їхніх соціальних інфраструктурах [4].

Немає сумніву в тому, що інституційне середовище і інфраструктура суттєво впливають на виробництво і розподіл доходів між іншими його факторами. Незбалансованість ринку інституційних благ негативно впливає на загальну економічну рівновагу і посилює зміщення рівноважних цін на інших ринках, зокрема ринку праці і ринку капіталу.

Метою статті є обґрунтування необхідності врахування при розподілі національного доходу разом з працею та капіталом ще інституційного чинника, який нині є, якщо не найважливішим, то, в крайньому разі, рівноправним з традиційними факторами виробництва, а також висвітлення трьохфакторної моделі економічної рівноваги для

оцінювання рівноважних цін на ринках праці, капіталу та інститутів.

Виклад основного матеріалу

Правильне розуміння механізмів розподілу доходів між учасниками виробничого процесу має важливе значення для використання їх у сприянні прогресивного розвитку економіки в цілому. «Маємо констатувати, що практично всі економічні теорії та їхні течії (від класичної і до сучасних, новітніх) розглядали і розглядають розподільні відносини як одну з провідних ланок суспільного розвитку» [5].

Про важливість правильного розв'язання проблеми розподілу доходів для учасників виробництва вперше заявили представники класичної школи політичної економії. Вони сформуливали струнку систему поглядів на цю проблему і розробили теорію заробітної плати, яка впродовж тривалого часу була популярною серед економістів. Проблема функціонального розподілу доходів досліджували марксиста, маржиналіста, інституціоналіста та науковці інших напрямів економічної теорії.

Результат наукових досліджень значною мірою залежить від методології, яку для цього використовують, зокрема, від такого її складника як сучасні математичні методи та моделі [6, 7]. Кількісна ознака досліджуваного явища чи процесу разом з якісною підсилює отримані висновки, дає можливість оцінити проблему на вищому науковому рівні.

Економіко-математичні методи, зокрема апарат виробничих функцій, при дослідженні функціонального розподілу доходів активно використовували представники неокласичного підходу в економіці. Причому, як зазначалось вище, вони припускали, що всі інші потенційні фактори виробництва так чи інакше інтегровані в кількісні і якісні ознаки тільки двох з них: праці і капіталу. Не зважаючи на те, що така двофакторна модель цілком задовільно описує реальні процеси [8], нині появились наукові публікації автори яких пропонують розширити її за рахунок інституційного чинника.

Залежність темпів економічного зростання в країні від розвитку інститутів вивчає неінституційна економіка, основи якої були закладені Дугласом Норттом, який до інституцій відносить «правила гри в суспільстві, або, точніше кажучи, придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію у певне річище» [9]. Розрізняють формальні і неформальні інститути. До перших з них відносять закони, конституції і контракти, а до другої – звичаї, традиції і кодекси поведінки. Інститути можна розглядати з двох сторін: у вузькому розумінні як деякий набір формальних норм і в широкому – як набір механізмів і правил, що забезпечують перерозподіл ресурсів в економіці. Інституційне середовище – це основні політичні, соціальні і правові норми, які є базою для виробництва, розподілу, обміну і

споживання. Протягом тривалого періоду становлення економічної науки було отримано незаперечні докази значущості інститутів, їх стабільності і ефективності для розвитку виробництва і підприємництва, розширення інвестиційних вкладень.

На те, що інститути і політика держави впливає на величину і розподіл її доходів наводять багато фактів. Зокрема, це досвід так званих країн, що розділилися: Німеччини і Кореї. До поділу їх на дві частини вони мали однакові майже всі змінні, які могли би мати вплив на дохід. Однак, неоднакова інфраструктура в подальшому розвитку привели до відмінностей у доходах населення цих країн. Країни, які були зорієнтовані на ринкові відносини виявились економічно набагато успішнішими, ніж комуністичні. Так, після возз'єднання Німеччини у 1990 р. випуск на одного працівника в Західній Німеччині був приблизно в 2,5 рази вищим, ніж у Східній. Випуск на одного працівника у Гонконзі, після повернення у 1997 р. його до Китаю був приблизно в 10 разів вищим, ніж на основній території. Подібна ситуація і з Тайванем. Ще більша різниця в доходах на одного працівника в Південній і Північній Кореї [4].

Актуальною є інституційна теорія в дослідженнях функціонального розподілу доходів в економіці України. «Кейнсіанство, некейнсіанство та інституціоналізм якраз і віддзеркалюють інституційно-конституційну роль держави в забезпеченні стабільного функціонування національної економіки. Подолання соціально-економічних наслідків сьогоденної кризи, як свідчить аналіз досвіду антикризової політики в зарубіжних країнах, у черговий раз підтвердило генеруючий та продукуючий вплив інститутів держави на активізацію імпульсів розвитку економіки» [10].

Якщо здійснити аналіз відмінностей в доходах домогосподарств у різних країнах, то стає очевидною їх залежність від державних інститутів. В країні з поганими інституційними умовами, витрати котрі несуть економічні суб'єкти на підтримання нормального інституційного середовища та інфраструктури, не відповідають тому, що вони натомість отримують. Зокрема, у країнах з низьким рівнем захисту прав власності і слабкими фінансовими інститутами зменшуються як віддача від іноземних інвестицій, так і доходи підприємців. У розвинутих країнах зі стабільними правовими інститутами інвестиційні вкладення використовують ефективніше.

Для порівняльного аналізу країн за рівнем їхнього інституційного розвитку потрібно мати відповідні кількісні оцінки цих якісних сутностей. Слід зауважити, що останнім часом активізувались наукові дослідження з розроблення порівняльних кількісних індикаторів якості функціонування інститутів. Особливість побудови цих індикаторів полягає у тому, що вони відображають певні якісні характеристики країн. Тому

відсутні однозначні підходи до розрахунку узагальнюючих інтегральних показників оцінювання рівня інституційного розвитку країн. У літературних джерелах регулярно публікуються величини міжнародних індексів і рейтингів, які відображають певні національні інституційні аспекти, зокрема, якість та ефективність державного управління, ступінь економічних і політичних свобод, рівень корупції, інвестиційних і підприємницьких ризиків та ін.

Науковці пропонують чотири основних способи вимірювання інституційних характеристик [11]:

- на основі макроекономічних показників; даний спосіб застосовують в основному для оцінювання рівня розвитку фінансового сектора (наприклад, на основі розміру банківських кредитів, які видані приватному секторові, в процентах до ВВП; капіталізація ринку цінних паперів, в процентах до ВВП, і т. п.);
- на основі опитувань підприємців і населення як користувачів державних послуг;
- на основі опитувань експертів;
- на основі прямих вимірювань конкретних якісних ознак, таких як, наприклад, якість освіти (з використанням стандартних тестів) чи конкурентоспроможність виборів (статистика голосування).

ОЕСР, Світовий банк, інші міжнародні організації, а також незалежні дослідницькі центри і громадські організації, приватні консалтингові компанії і рейтингові агентства періодично висвітлюють для громадськості величини відповідних індикаторів якості вибраних сторін інституційного розвитку країн. Серед них можна назвати індикатори (індексів) якості державного управління (World Bank Worldwide Governance Indicators), алгоритми розрахунку яких ґрунтуються на дослідженнях Інституту Світового банку і Дослідницького відділу Світового банку.

Сімейство Worldwide Governance Indicators (WGI) охоплює 6 основних аспектів державного управління в 215 країнах світу, кожний з яких відображається відповідним агрегованим індикатором: ефективність органів державного управління; якість регулятивних інститутів; якість правових інститутів; антикорупційний контроль; права громадян і підзвітність державних органів; стабільність політичної системи і відсутність насильства. Значення кожного з цих індексів належить інтервалові (-2,5; 2,5). Причому більшому значенню індикатора відповідає вища якість державного управління.

За величиною майже всіх цих індикаторів Україна знаходиться в групі країн з найгіршими їх значеннями. Для прикладу наведемо значення індикатора ефективності органів державного управління (Governance Effectiveness), який визначає якість послуг, що надає держава, якість державної служби і рівень її незалежності від політичного тиску, якість вироблення політики та її виконання тощо (рис. 1).

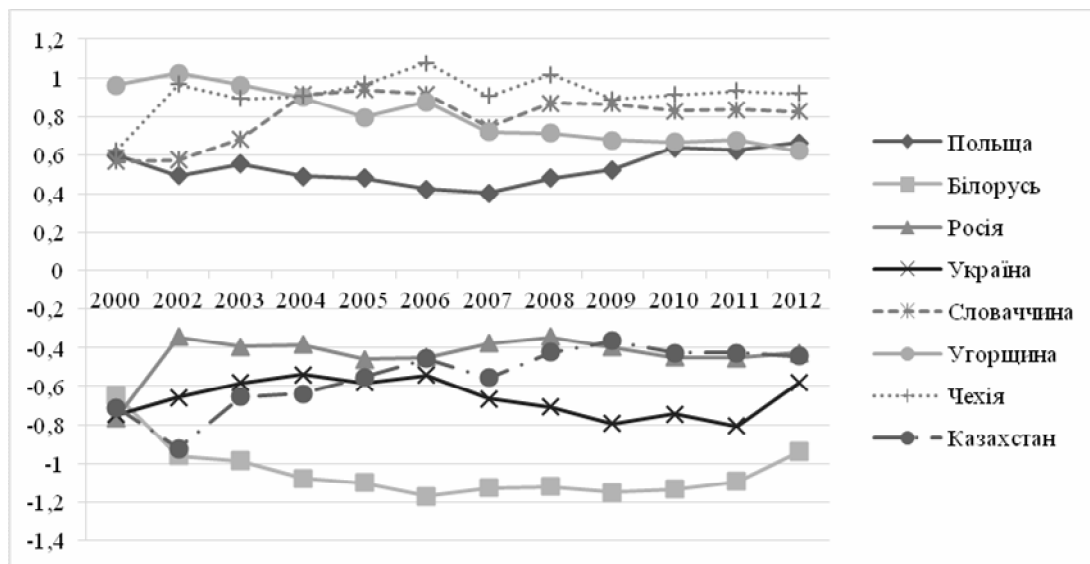

Рис. 1. Індекс ефективності органів державного управління WGI в Україні та деяких інших країн у 2000-2012 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [19]

Більше значення індексу відповідає ефективнішій системі державного управління.

У загальному серед усіх країн, для яких було виконано розрахунки цього індексу для 2012 р., найбільше його значення мали Фінляндія (2,214) і Сінгапур (2,152), а найменше – Сомалі (-2,225). Україна в цьому році мала значення індексу – 0,583. Якраз в цьому році відбулося його збільшення, яке зменшувалося до 2011 р. включно.

Вплив інституційного чинника на функційний розподіл доходів обґрунтовують також міркування дослідників соціальної інфраструктури. Ідея про те, що інститути і політика дуже важливі для функціонування економіки бере початок від Адама Сміта. Хоча не так давно на неї знову звернули увагу. Відмітною рисою цих недавніх досліджень є спроби надати емпіричні докази великої ролі соціальної інфраструктури. Зокрема, Д. Ромер наголошує на тому, що відмінності в доходах населення країн визначаються їхніми соціальними інфраструктурами [4]. На його думку, всі складники соціальної інфраструктури можна поділити на три групи: особливості державної фінансової політики; чинники, що визначають середовище, в якому ухвалюють приватні рішення; рентиорієнтовані (перерозподільні) дії самої держави.

Актуальним для України та деяких інших країн є дослідження соціальної інфраструктури, які стосуються випадку абсолютного диктатора, подолання корупції, рівня етнічної та релігійної різноманітності населення, успадкованих господарських традицій та культурно-моральних засад працівників, визначення політики та інститутів, які краще підходять для економічного розвитку.

Абсолютний диктатор має змогу сприяти збільшенню заощаджень населення і розвитку підприємництва, що позитивно позначиться на економічному зростанні всієї країни і, відповідно, добробуті самого диктатора. Хоча для цього йому, можливо, доведеться звужити свої повноваження. На практиці, щоб не виникало ризику повної втрати влади, диктатори уникають можливості обмежити свої повноваження і поліпшують свій матеріальний стан через експропріацію матеріальних цінностей, які нагромаджені іншими індивідами. Розуміння цього веде до зменшення нагромадження цінностей цими індивідами і, як наслідок, до збідніння всієї економіки.

Подібна ситуація з індивідами, які наближені до диктатора, чи тими, що отримують вигоду від цієї диктатури. Без них ця система функціонувати не може, а вони зацікавлені в її функціонуванні і використовують всі свої можливості для її збереження. Тобто, що більше в суспільстві розповсюджена корупція, то складніше з нею боротися.

Невелику віддачу від інвестицій та іншої діяльності, що підвищує обсяг національного виробництва, мають країни в яких не борються зі злочинністю, йде громадянська війна чи іноземне вторгнення. Крім цього, на розподіл доходів впливає можливість лобювання певних інтересів, підкupu державних чиновників тощо. Різні «правила гри» в державах з централізованою системою планування і розподілу чи тих, що керуються олігархами або диктаторами, чи з системою близькою до анархії. Значний вплив на соціальну інфраструктуру справляє культура, релігія, ментальність, сімейні традиції та їх відмінності в населення країни. Це особливо стосується

України, яка протягом багатьох років була пошматована різними державами, що позначилося на її соціальній інфраструктурі. Говорячи про цю проблему, С. Злупко відзначає: «Не важко примітити господарські особливості західноукраїнського регіону, населення якого ніколи не (або епізодично) перебувало у складі Російської імперії, значно пізніше від наддніпрянців було загнане у колгоспно-радгоспну систему, мало тісніші контакти із західноєвропейською культурою, у тому числі й через посередництво численної української діаспори в Європі та Америці. Завдяки цим та іншим чинникам населення регіону зуміло зберегти трудові та господарські національні традиції, може легше адаптуватись до загальноцивілізованих економічних відносин з їх ринковими механізмами, загальнолюдською культурою» [12].

Однак, найбільш нагальною для України є проблема подолання в країні наслідків диктатури колишньої «сім'ї», зокрема, усунення зловживань державною владою задля власної наживи, тобто проблема боротьби з корупцією. «Корупція включає в себе не тільки хабарі і «відкати», але і практики більш високого рівня: «захоплення держави» (вплив груп інтересів на формування державної політики) і «захоплення бізнесу» (встановлення неформального контролю держави над різними секторами економіки через пряме адміністративне втручання чи незахищеність прав власності)» [13].

Наукові дослідження корупції науковці проводять вже більше половини століття. Дослідженням піддані різні сторони цієї складної проблеми. Значну частину наукових публікацій присвячено результатам боротьби з корупцією, виявленню чинників, які її обумовлюють. Зокрема, В. Танзі [14] визначальним її чинником вважає

ступінь державного втручання в економіку, уточнюючи, що вирішальне значення мають регулювання, оподаткування, державні видатки, якість бюрократії і рівень інституційного контролю. Натомість Д. Трейсман [15] до головних чинників корупції відносить рівень економічного розвитку, релігійну традицію, політичну децентралізацію, ступінь лібералізації зовнішньої торгівлі, природні ресурси та досвід демократичного правління. Деякі науковці вказують ще на інші чинники.

Подамо результати виконаного нами кореляційного аналізу залежності корупції від політичної стабільності в країні. Корупція вимірювалась з допомогою агрегованого індексу "Control of Corruption", а політична стабільність – індексу "Political Stability and Absence of Violence", які побудовані на основі індикаторів Світового банку і "Transparency International".

Для розрахунків використано значення цих індексів у 210 країнах за 2012 рік. Розрахунки проведено для лінійної і кілька видів нелінійних кривих парної регресії. В результаті було отримано таке лінійне рівняння регресійної залежності корупції від політичної стабільності:

$$y = 0,7542x + 0,0076, \quad (1)$$

де y і x – значення агрегованих індексів корупції та політичної стабільності відповідно. Коефіцієнт детермінації R^2 для моделі (1) становить 0,5682. Тобто лінійна регресія здатна пояснити розподіл більше половини показників.

Серед досліджених нелінійних залежностей найбільший коефіцієнт детермінації виявився для квадратичної функції

$$y = ax^2 + bx + c. \quad (2)$$

Причому коефіцієнти a , b і c в моделі (2) відповідно дорівнюють 0,2175; 0,881 і -0,2073 (рис. 2).

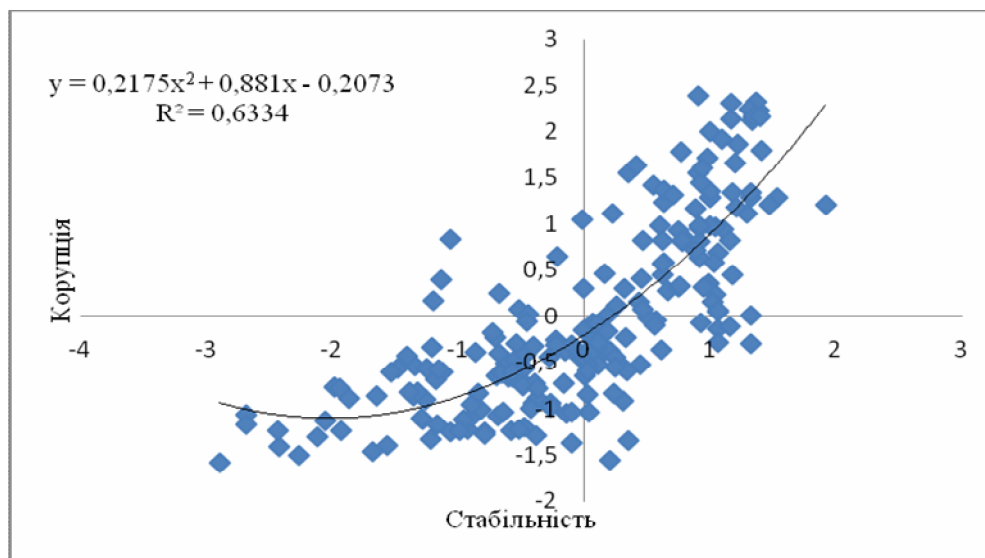

Рис. 2. Залежність рівня корупції від рівня політичної стабільності в 2012 р.

Джерело: побудовано автором на основі [19]

Для побудованої моделі параболічної лінії регресії майже дві третини сумарної дисперсії індексу корупції пояснюється варіацією індексу політичної стабільності ($R^2 = 0,6334$), а решта дисперсії припадає на екзогенні чинники, які не враховані в моделі.

На цьому рисунку найбільше країн зосереджено у першому і третьому квадрантах графіка. У четвертому квадранті країн значно менше, а в другому тільки вісім країн.

Говорячи про корупцію слід зауважити, що її можна розглядати як «інституційну пастку» – неефективну стійку рівновагу, за якої ні в кого немає стимулів для зміни своєї поведінки, навіть якщо від цього всі виграють. Цей термін запровадив у науковий обіг В. Полтерович [16]. Як приклади інституційних пасток, крім корупції, він вказує на бартер, неплатежі, уникання сплати податків тощо.

З поширенням у країні корупції зменшується ймовірність покарання для кожного окремого корупціонера. Внаслідок цього корупція ще більше поширюється. В. Полтерович називає це ефектом координації. Подальше закріплення неефективної норми поведінки, на його думку, відбувається під впливом трьох механізмів. Спочатку корупційна діяльність удосконалюється, виникають корупційні ієрархії, розвивається технологія давання хабара (ефект навчання). Далі неефективна норма вмонтовується у систему інших норм. Наприклад, корупція пов'язана з уникненням сплати податків і лобювання законів. Це ще більше ускладнює боротьбу з нею (ефект спряження). Насамкінець корупція стає настільки звичною та очікуваною, що відмова від неї сприймається як порушення загальноприйнятого стану речей: вмикається механізм культурної інерції. В результаті ні у кого не залишається стимулів для зміни своєї поведінки, адже транзакційні витрати корупційної поведінки зменшуються, а трансформаційні витрати переходу до альтернативних форм поведінки збільшуються. Система досягає рівноваги – інституційної пастки. Після того, як пастка сформувалася, повернення до початкових (дореформених) умов не призведе до її руйнування, оскільки існує так званий ефект гістерезису [17]. Україну вивела з інституційної пастки, в яку вона потрапила, революція гідності і незалежності від Росії. Проте, завоювання революції потрібно вміння «захистити», закріпити в розумах людей і перезавантажити владу.

В аналізі функціонального розподілу національного доходу на вилучення державою частини створеної доданої вартості у виді податків треба дивитись не як на виконання простої фіскальної перерозподільної дії, а як на отримання нею ціни за свою «роботу», яка полягає у забезпеченні нормального функціонування всієї системи інститутів та державної інфраструктури. Обсяги податків і, відповідно, стан інституційного середовища та інфраструктури залежать від сукупної ставки оподаткування. Із підвищенням цієї ставки

податкові надходження за постійної бази оподаткування також будуть збільшуватимуться. Однак, таке збільшення відбуватиметься до певної межі, бо із збільшенням сукупної податкової ставки змінюватиметься база оподаткування. Причому ця база буде змінюватись в напрямку зменшення із-за низьких причин, зокрема того, що деякі підприємства перейдуть у тінь, будуть ліквідовані тощо.

Перед науковцями постає щонайменше два питання. Перше з них стосується оптимальної сукупної податкової ставки. Існує певна величина цієї ставки з перевищенням якої податкові надходження зменшуватимуться. Зменшення податкових надходжень відбуватиметься не тільки за рахунок ліквідації чи переходу в тінь частини суб'єктів господарювання, а зростання ступеня нерівномірності розподілу податкового тягаря між окремими платниками за рахунок недостатньо обґрунтованого пільгового режиму оподаткування для деяких з них.

Друге питання стосується зменшення обсягів тіньової економіки в країні. Щоб більше підприємств переходить в тінь і ухиляється від сплати податків, то менша база оподаткування і менші обсяги надходжень до державної скарбниці. Однак, причиною тіньової економіки є не тільки недосконалість податкової системи, а й прагнення деяких підприємців взагалі не платити податки за будь-якої величини податкової ставки. Крім того, в країнах з перехідною економікою існують свої специфічні причини уникнення податків. До головних причин переорієнтації економіки в цих країнах на неформальну господарську діяльність слід віднести різке зменшення реальних доходів домогосподарств внаслідок зниження реальної заробітної плати і скорочення робочих місць через структурні перетворення, зменшення і невчасні виплати соціальних трансферів, а також відсутність адекватної системи соціального захисту.

Виконувати наукові дослідження проблем, які пов'язані з тіньовою економікою, досить складно. Пов'язано це з тим, що прихований характер тіньової економіки не дає можливості точно оцінити масштаби цього явища. Науковцями і практиками розроблено низку методів і прийомів вимірювання обсягів тіньової економіки та оцінки її впливу на загальний стан економіки в цілому. Однак, результати розрахунків за кожним із них відрізняються одні від одних. Тому стверджувати їх стовідсоткову достовірність неможливо.

За розрахунками деяких зарубіжних науковців, економіка України є найбільш тінізованою в Європі. На їх думку, паралельно офіційній економіці України в тіні працює прихована економіка обсяги якої є більшими половини офіційної [18].

Стосовно питання визначення кращої політики та інститутів для економічного розвитку, то більшість науковців надають перевагу ринковій системі господарювання. Після Другої світової війни відносні переваги ринкових чи директивно-

планових систем не були достатньо усвідомлені. Якщо країни з ринковою економікою тільки що пережили Велику депресію і були у значній скруті, то Радянський Союз вийшов із стану відсталого економіки і став за декілька десятиріч однією з великих світових індустріальних країн. Тому у цей період серед учених не було однозначної думки щодо кращої системи господарювання.

Отже, в аналізі розподілу національного доходу необхідно враховувати не тільки працю і капітал, а й інституційний чинник, що потребує вмінь моделювання цих процесів. Для розв'язання цього завдання скористаємось підходом, який запропонував Є.В. Балацький. На його думку, витрати, які несуть економічні суб'єкти на підтримку нормального інституційного середовища та інфраструктури не відповідають тому, що вони отримують замість цього. Інакше кажучи, ціна інституційних благ, яку економічні суб'єкти платять державі у вигляді податків, не відповідає кількості і якості наданих державою послуг. Подібна незбалансованість ринку інституційних благ негативно впливає на загальну економічну рівновагу і посилює зміщення рівноважних цін на ринках праці та капіталу. Інституційні блага як і будь-який інший економічний ресурс, мають свої рівноважні ціни, які в процесі господарської діяльності можуть зміщуватись в той чи інший бік і, отже, вносити помітні збурення в рівноважну структуру цін.

Після введення в концепцію рівноваги крім ринків праці і капіталу третього – ринку інститутів, отриманий в результаті виробництва чистий дохід (X) можна виразити так [2]:

$$X = WL + rI + T, \quad (3)$$

де W – середньорічна заробітна плата найманих працівників;

L – кількість зайнятих;

r – середньорічний рівень прибутку на вкладену одиницю інвестиційних засобів;

I – обсяг інвестицій в основні фонди;

T – сума всіх податків, які сплачують виробники.

Формула (3) показує, що дохід розподіляється між трьома економічними суб'єктами: підприємцями (капіталом), найманими працівниками (працею) і державою (інститутами). В цьому випадку держава у вигляді податків отримує плату за свою «працю», яка полягає у забезпеченні нормального функціонування всієї системи інститутів і соціальної інфраструктури.

Саме за це підприємці діляться з державою своїми доходами, так як без нормального інституційного середовища здійснення повноцінної господарської діяльності є надзвичайно

ускладненим. При цьому інституційний фактор виступає як повноцінний фактор виробництва.

Виміряти за допомогою кількісних показників інституційний вклад держави у виробництво неможливо, тому потрібно використовувати експертні дані. Зменшення чи збільшення податків завжди неявно передбачає поліпшення чи погіршення якості інституційного забезпечення. Тому потрібно вміти вимірювати якість інституційного середовища. Виходячи з цих міркувань, Е. Балацький пропонує використовувати показник якості інституційного середовища G , яке забезпечується податками T , що дозволяє визначити фактичну ціну q – деякої одиниці якості: $q = T/G$. Зрозуміло, що ціновий вираз залежить від обраної шкали якості інституційного забезпечення. Тоді дохід (X) можна виразити так:

Щодо питання про вимірювання якості інститутів G в формулі (4), то в даний час, швидше за все, просто неможливо запропонувати раціональний спосіб об'єктивної оцінки інституційного середовища. Варто скористатися дещо іншою методологією, яка останнім часом знаходить все більше застосування в макроекономічній діагностиці.

Як правило, це методи оцінки, засновані на вибіркових обстеженнях. Як різновиди такого підходу можна використовувати результати соціологічних опитувань про ступінь задоволеності підприємців якістю інституційного середовища. Незважаючи на певну варіативність обчислення параметра якості інститутів, сама можливість отримання відповідних чисельних оцінок у цій сфері не викликає сумнівів.

В даний час практика побудови інституційних індикаторів стає все більш поширеною, так що обчислювальні проблеми не можуть служити серйозною перешкодою для впровадження узагальненої трифакторної схеми економічної рівноваги.

Висновки

Як показали дослідження, інституційне середовище і інфраструктура суттєво впливають на виробництво і розподіл національного доходу. Тому при вивченні функціонального розподілу доходу потрібно враховувати разом з працею та капіталом ще інституційний чинник, який є рівноправним з цими традиційними чинниками. Розглянуту в роботі трьохфакторну модель економічної рівноваги доцільно використовувати у разі вивчення розподільних відносин в Україні.

В подальших дослідженнях варто зосередити увагу на вирішенні проблеми вимірювання якості інституційного середовища країни, що дасть змогу практично оцінити зміщення рівноважних цін на ринку інститутів.

Список літератури:

1. Панчишин С. М. Макроекономіка: [навч. посіб.]. / Степан Михайлович Панчишин. – К.: Либідь, 2005. – 616 с.

2. Балацкий Е. В. Неравновесные цены и гибкость экономических рынков / Е. В. Балацкий // Проблемы прогнозирования. – 2006. – № 6. – С. 67 – 82.
3. Hall R. E. Why do some countries produce so much more output per worker than others? / R. E. Hall, Ch. I. Jones // Quarterly Journal of Economics. – 1999. – Vol. 96. Oct. – P. 921 – 947.
4. Ромер Д. Высшая макроэкономика: учебник / Давид Ромер; [пер. с англ. под. науч. ред. В. М. Полтеровича]. – М.: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2014. – 855 с.
5. Колот А. До проблеми розвитку теорії розподільчих відносин / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 8. – С. 3 – 12.
6. Приймак В. І. Математичні методи економічного аналізу: [навч. посіб.] / В. І. Приймак. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 296 с.
7. Skorupka D. Neural Networks in Risk Management of a Project / D. Skorupka // AACE International Transaction (CSC. 1.51–CSC. 1.57). – The Association for the Advancement of Cost Engineering, USA, Washington, 2004.
8. Панчишин С. Про рівноважний розподіл доходу між працею і капіталом в економіках України та Польщі / Панчишин С., Голубник О., Приймак З. – Формування ринкової економіки в Україні. – 2012. – Вип. 28. – С. 7-12.
9. Норд Дуглас. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Норд Дуглас. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
10. Малий І. Й. Вступне слово / І. Й. Малий // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Державне антикризове управління економікою в умовах глобалізації». – К.: КНЕУ, 2013. – С. 3 – 5.
11. Фрейнкман Л. М. Аналіз інституційної динаміки в країнах з переходною економікою / Фрейнкман Л. М., Дашкеєв В. В., Муфтяхетдинов М. Р. – М.: ІЭПП, 2009. – 252 с.
12. Долішній М. І. Соціально-трудова потенція: теорія і практика / [Долішній М. І., Алупко С. М., Бандур С. І. та ін.]. – У 2 ч. – К.: Наук. думка, 1994. – Ч. 1. – 264 с.
13. Лазарев Е. А. Коррупція і політична стабільність: інституційна перспектива / Лазарев Е. А. // Політика. – 2011. – № 1. – С. 50 – 68.
14. Tanzi V. Corruption around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures / V. Tanzi. – IMF Working Paper № WP/98/63. – Washington. – 1998. – 39 p.
15. Treisman D. The Causes of Corruption: A Cross-National Study / D. Treisman. – Journal of Public Economics, 2000. – Vol. 76. – № 3. – P. 399 – 457.
16. Полтерович В. М. Інституційні ловушки і економічні реформи [Електронний ресурс] / В. М. Полтерович // Економіка і математичні методи. – 1999. – Т. 35. – Вип. 2. – Режим доступу: <http://www.cemi.rssi.ru/publicat/e-pubs/ep99001.zip>.
17. Полтерович В. М. На шляху до нової теорії реформ [Електронний ресурс]: [перераб. текст доповіді, 31.05.1999 г.] / В. М. Полтерович. – Режим доступу: <http://www.rusref.nm.ru>.
18. Приймак В. І. Нечітке оцінювання рівня економічного добробуту домогосподарств / В. Приймак // Економіка: реалії часу. – №1(1). – 2011. – С. 149 – 158.
19. Worldwide Governance Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.

Надано до редакції 04.08.2014

Приймак Зоряна Василівна / Zoriana V. Pryimak
zpryimak@gmail.com

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Про роль інститутів у функціональному розподілі національного доходу [Електронний ресурс] / З.В. Приймак // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 5 (15). – С. 152-159. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n5.html>